

Bitterhed og ufred prægede Stokkeby Nor i 100 år

Nogen indeklemt husmand var det ikke, der tørlagde Stokkeby Nor på Ærø i 1856.

Ideen blev ej heller født i den nationale panik efter det tragiske krigsnerderlag i 1864. Den krig udspillede sig først otte år senere.

Den samtidige inddæmning af Gråsten Nor fem kilometer længere mod øst har sandsynligvis haft betydning for landvindingsiveren på Ærø, men hvilken af de to projektmagere Biering eller Steenstrup, der først fostrede ideen, fortaber sig i det dunkle. Om de inspirerede hinanden eller konkurrerede, vides heller ikke. Det sidste er mest sandsynligt, når man tager begge d'herrers stejle natur i betragtning.

Stokkeby-projektet var vellykket i den forstand, at det faktisk lykkedes at tørlægge noret, men på det menneskelige plan skabtes der megen bitterhed og ufred, ikke mindst af initiativtageren selv. Ejendommeligt nok var det ikke blot de første fem årtier under

Birger Nicolaj Eg Steenstrup (1826-1909) var søn af en sognepræst i Thy, og bror til den verdensberømte naturforsker Japetus Steenstrup. Han blev uddannet cand. jur. og cand. polit., og var ivrig Venstrepolitiker og mangeårig Rigsdagsmand for Ærø. I de første år stod han Højre nærmest, men efter 1873 bevægede han sig mere og mere i retning af Venstre. Ifølge en af datidens skarpeste politiske kommentatorer var Steenstrup ingen respekteret rigsdagsmand, og »hans omslag fremkaldte ikke sorg hos Højre og vistnok heller ikke stor glæde hos Venstre«. Foto: udlånt af Else Steenstrup.

den iltre ejermand, der bærer præg af uro og mange konflikter, men de samfulde første 100 år af inddæmningens levetid.

Initiativet i 1856 kom ikke fra en indfødt ærøbo. Det blev taget af overretsprokurator Birger Nicolai Eg Steenstrup, og han var født så langt væk fra Ærø som i Hillerslev i Thy.

En enkelt kilde hævder, at der var »fem mænd« om initiativet, men formentlig forholder det sig sådan, at Steenstrup kom i akut pengenød hen mod afslutningen af arbejdet, så han måtte invitere nogle lokale med som kompagnoner. I alle bevarede dokumenter og beretninger om inddæmningens første årtier er det Steenstrup, der fører sig frem som både initiativtager og ejer.

Projektet omfattede en 1000 meter lang dæmning mod havet med en kronkote på 12 fod (3,75 meter) over daglig vande. Den var forsynet med en sluse, der modtog vandet fra en 3500 meter lang landkanal og en 1400 meter lang hovedafvandingskanal. Selve afvandingen af noret fandt sted til hovedkanalen gennem fem åbne kanaler på tilsammen 2220 meter.

Pumpeanlægget, der skulle lænse vandmasserne ud i havet, var anlagt i inddæmningens vestre side og bestod af en 4-vinget, 34 alen (21 meter) stor hollandsk mølle med vand-snegle. Møllen stod ikke ved slusen i selve dæmningen, men var placeret omkring 700 meter inde i noret, hvor hovedafvandingskanalen løb sammen med landkanalen.

En regning fra smeden H. Christensen i Ærøskøbing, dateret 16. august 1876, viser, at der var to »pumper« installeret, en stor og en lille. Begge var formentlig af typen »Archimedes' snegl«, hvor en metalskrue i et støbt rør hæver vandet op.

De første år efter inddæmningen blev der dyrket kartofler bag dæmningen. Et arbejde, der tærede hårdt på

Stokkeby Nor

Lavvandet nor på ca. 100 hektar, to kilometer vest for Ærøskøbing. Inddæmnet og pumpet tørt efter 1856. Benævnes »Borgnæs Dal« i 1800-tallets kortserier.

Grusgravning og losseplads i nordøstlige hjørne har delvis ødelagt et gammelt borganlæg, Borret, muligvis fra vikingetiden.

Indgår i Natura 2000 område nr. 127 som en del af Det Sydfynske Øhav.

Udpeget som potentielt lavbundsområde af Ærø kommune. Dybeste punkt i det inddæmmede område ligger 1,7 meter under daglig vande.

Kortene er fra 1783, 1890 og 1983.

Ærø kommune.

Koordinater: 6082193, 588638.

kræfterne hos de »arbejdskoner derude, som sankede op fra tidlig morgen til sen aften i kulde og blæst«. Sådan skriver ærøboen Hans Keld Kristensen i 1999 i sine erindringer om Stokkeby Sogn og fortsætter: »Mange blev totalt ødelagte; min mor fortalte, at en nabokone til gården også var med; hun og nogle flere begyndte at drikke snaps for at holde varmen. Hun havde aldrig drukket før, men blev drunget til sin død«.

Iltter, bitter, pirrelig og arrogant

Overretsprokurator Birger Steenstrup var en kendt og formentlig vel-lidt skikkelse på Ærø. Han blev øens første rigsdagsmand (1864-1887), og var også i en årrække formand for øens landboforening. Han mindes af ærøboerne som både »vidtskuende« og »initiativets forkæmper« og som »øens uforfærdede talsmand«.

Uden for Ærø blev han derimod betragtet som både besværlig og kværu-lantisk.

Takket være redaktør Henrik Jakob Wulff (1841-1922) eksisterer der et

På denne mindesten overfor kirken i Ærøskøbing hyldes Birger Steenstrup som »Ærøs vidtskuende folketingsmand (1864-1887)« – »Initiativets forkæmper« og »Øens uforfærdede talsmand«. Efter nederlaget i 1864-krigen blev Ærø, der hidtil havde været administreret sammen med Slesvig, inddraget under kongeriget og øens første talsmand blev Birger Steenstrup. Mindestenen er rejst i 1959. Foto: forfatteren, 17. marts 2012.

ganske nærgående portræt af Steenstrup, og det fremstiller rigsdagsmanden som en særdeles usympatisk person. Beskrivelsen er medtaget i bogen »Den danske Rigsdag«, der rummer politiske portrætter af samtlige medlemmer fra årene 1879-81.

Bogen var skrevet af Wulff, som var cand. jur. og en erfaren journalist, der havde været medstifter af Jyllands-Posten. Wulff lagde imidlertid ikke fingrene imellem i sine beskrivelser:

»Steenstrup hører uden modsigelse til de mest usympatiske politikere, vi kender herhjemme. Både hans person, hans væsen, optræden og anskuelser virker i en ualmindelig grad frastødende. Han er iltter, bitter, pirrelig og arrogant, og når det går rigtig varmt til, taber han aldeles herredømmet over sig selv.«

Redaktør Wulff (1841-1922) var kommet til København i 1873 som medarbejder ved Dagbladet, men tiltrådte i 1877 som redaktør af Folkets Avis, indtil den lukkede i 1884. I 1887-1921 var han fuldmægtig ved Landhusholdningsselskabet, og i årene 1899-1911 redigerede han Nationaltidendes landbrugsstof med stor kyndighed.

Wulff var aktiv højremand, hvad hans politiske portrætter bar tydeligt præg af, ikke mindst beskrivelsen af den frafaldne højremand Steenstrup:

»Så er der to særlige sager, der har gjort Steenstrups navn bekendt, nemlig den ærøske arvesag og Stokkebynorsagen. Med en utrættelighed, der var en bedre sag værdig, har Steenstrup gang efter gang bragt disse to aldeles specielle spørgsmål frem for Rigsdagen, stadig dog med et meget sørgeligt resultat. Den indviklede arvesag har, som tidligere berørt, Justitsminister Nellesens og Højsteretsassessor Smiths klare argumentation gjort det af med; men Stokkebynorsagen spøjede atter i sidste Rigsdagssamling, og der blev afgivet en udvalgsbetænkning, om hvilken der går allehånde rygter, men udover rygterne kommer man vel næppe; thi selve betænkningen skal på en mærkelig måde være forsvunden.«

Dette spøgelse vil rimeligt nok atter rejse sig. Hvad der gør Steenstrups ihærdighed i disse sager endnu mindre tiltalende, er at han skal være stærkt personlig interesseret i dem begge.«

Overretsprokurator Birger Steenstrup havde opført ejendommen Borgnæsdal i 1860. Han boede ikke selv på gården, men i Vestergade 44 i Ærøskøbing. Sønnen Jens Kraft bestyrede ejendommen frem til 1928. Familien bestod af 10 børn, blandt dem Erik Steenstrup (1893-1969), der kom til at yde en betydningsfuld indsats for landvindingsagen på nationalt plan.

Gift og galde

Overretsprokurator Steenstrups utrættelig kamp var blevet indledt efter århundredets største stormflod, der skyllede hærgende gennem de danske farvande 13.-14. november 1872.

Oversvømmelserne medførte voldsomme ødelæggelser i Stokkeby Nor, hvor lodsejerne led betydelige økonomiske tab. Også Steenstrup blev ramt, men skal man tro hans egen beretning, led han faktisk større skade som resultat af den helt utilstrækkelige økonomiske erstatning, han modtog efterfølgende.

»Sagen« medførte årelange kvaler for overretssagføreren, der foretog en lang række henvendelser til især ministre og kollegaer i Rigsdagen i forsøg på at opnå økonomisk kompensation.

Blandt Steenstrups efterladte papirer findes udkastet til et lovforslag »Om lån til Interessenterne i Stokkeby Nor på Ærø«. Lovteksten var ganske kort og sålunde lydende: »Finansministeren bemyndiges til af statskassen at udlåne til interessenterne i Stokkeby Nor 50.000 kr.«. Loven blev aldrig til noget.

I en otte siders pamflet, som Steen-

strup lod bogtrykke i 1899 for egen regning, opremses de forløbne 27 års uretfærdigheder, som var overgået ham på grund af oversvømmelsen af Stokkeby Nor i 1872. Pamfletten »Hvorledes en Agrar kan behandles af Juristeriet og Storpolitiken« giver et farverigt indtryk af Steenstrups forbitrede kamp for at få en større bid af erstatningsbeløbet efter stormfloden.

Her følger nogle uddrag. Først indledningen:

»Straks efter stormfloden 1872 beordrede indenrigsministeriet skaden alle vegne takseret. Den mig overgåede skade var umulig at bedømme straks og blev derfor i det blå og af selve taksatorerne bagefter erklæret for pinegal og flere gange for lav, men dette har centralkomiteén aldrig villet tage hensyn til, men er gået efter den gale taksation.«

Dette var omdrejningspunktet for den årelange sag. Steenstrup mente ikke, han havde fået den erstatning, han havde krav på. Og det var ikke bare småpenge, han følte sig snydt for:

»Mit tab ved denne behandling af stat og centralkomiteé var efter den halve erstatning, der i almindelighed gaves til de af stormfloden hjemsogte, 25.000 kr. i året 1873, en kapital, der nu med renter og renters renter er ca. 70.000 kr., og lægges dertil det tab, jeg led ved, som ruineret mand at tabe kredit og tiltro overfor banker og sparekasser og ved at gå glip af kurateller og lignende juridiske forretninger, samt omkostningerne ved den masse processer, jeg for at undgå ødelæggende tvangsauktioner og konkurs var nødt til at føre, er tabet langt over 100.000 kr. [6,6 mio. kr. i 2011-værdi].«

Steenstrup var ikke i tvivl om årsagen til den helt urimelige behandling – der var tale om en politisk hævnakt:

»Spørges der, hvorfor der handledes således mod enkeltmand, er svaret efter foreliggende kendsgerninger, at det var rent ud af politiske grunde. Tidligere redaktør H. Wullfs bog: Rigsdagsportrætter 1882 skildrer ikke en eneste rigsdagsmand med så fanatisk bitterhed og antipati, som netop mig, og hvorfor? Rent ud kun for det berettede angreb fra min side mod højrepræsenten i 1870, der endte med Højrerreferenternes fjernelse fra folketinget og deres afstraffelse og skærpede straffebestemmelser for angreb på rigsdagsmænd. Altså elleve år efter

Den 16-årige Erik Steenstrup stager rundt i en robåd med tre søskende i det vandfyldte Stokkeby Nor i foråret 1910. Forældrene, Jens Kraft og Alice Christiane, ser til fra land sammen med tre af de øvrige børn. Foto: udlånt af Else Steenstrup.

sammenstødet spyr hr. Wullf endnu gift og galde. Under mine processer ved højesteret, endnu kun to år tilbage, mærkede man endnu den samme lufning, altså endnu 27 år efter sammenstødet.«

Helt ladt i stikken var Steenstrup nu ikke blevet. Han havde fået sin del af stormflodsmidlerne, omend ikke så meget, som han altså følte sig berettiget til. Imidlertid havde han også fået en ikke ubetydelig skattelettelse. Det fremgår af en korrespondance med Indenrigsministeriet, der opbevares i Rigsarkivet.

Da ministeriet for hertugdømmet Slesvig i marts 1855 havde udstedt koncessionen på inddæmningen af Stokkeby Nor, medfulgte der 20 års skattefrihed for det nyvundne land. Steenstrup og de øvrige lodsejere ansøgte om en ny skattefri periode på 20 år, da den første periode udløb i 1875. Det skete med direkte henvisning til de store tab efter stormfloden tre år tidligere.

Indenrigsministeriet bevilgede en ny skattefri periode, men kun for 10 år, og da den udløb i 1885, blev der

Dette billede er taget fra den vestlige ende af dæmningen og kan formentlig dateres til 1930'erne. Man ser mod syd, og vejen i højre side i billedet hedder Strandhuse. Hvor trærækken slutter, er der et sving, derfra hedder vejen Præstens vej og fører op til Tranderup kirke og Vindeballe kro. Foto: Ærøskøbing Lokalhistoriske Arkiv.

Interessen for landvinding levede i Steenstrup-familien gennem flere generationer. På billedet ses Birger Steenstrups barnebarn, Erik Steenstrup (th.), som satte et markant præg på landvindingssagen i hele Danmark. Født i 1893, tog eksamen som cand. polyt. i 1919 og blev umiddelbart efter ansat hos Hedeselskabet. Fra 1941 til pensioneringen i 1961 var Erik Steenstrup udlånt fra Hedeselskabet til Statens Landvindingsudvalg som sekretær. Han varetog det betydningfulde arbejde med at gennemføre mere end 1600 statsstøttede landvindingssager for 170.000 hektar og en samlet udgift på flere milliarder nutidskroner. De øvrige personer på billedet kendes ikke. Foto: udlånt af Else Steenstrup.

sagt nej til yderligere fritagelse. Herredsfogeden på Ærø blev pålagt i et brev af 23. december 1885 at foretage den »fornødne bekendtgørelse« af afslaget.

Ud fra det foreliggende materiale er det ikke muligt at afdøre, om Steenstrup rent faktisk blev udsat for politisk forfølgelse, fordi han havde angrebet Højre tilbage i 1870, eller om han virkelig var en »i en ualmindelig grad frastødende« person, som skildret af redaktør Wulff.

Blandt ærøboerne nød Steenstrup stor anseelse, hvis man skal tro den

nekrolog, Ærø Avis bragte 4. februar 1909. Dagen før var Steenstrup afgået ved døden, formentlig på grund af kvæstelser efter et fald nogle dage forinden.

I nekrologen blev der dog ikke lagt skjul på, at Steenstrup havde været en kontroversiel skikkelse:

»Der har stået kamp om den afdøde, kamp om navnet B. Steenstrup. Han var en stout mand med vældig energi og jernvilje, men han var tillige en åben og ærlig natur, der uden at blinke for høj eller lav uforbeholdent sagde sin mening rent ud. Igennem et par valgperioder repræsenterede han Ærøkredsen i Folketinget, først nærmest som repræsentant for højre, senere som venstremand.

B. Steenstrup har gennem sin private som store offentlige virksomhed, således bl.a. som mangeårig formand for Ærø landboforening, indskrevet sit navn på lødig måde i Ærøs historie.

Vi sænker vort flag til ære for den gamle hædersmand. Fred være med hans minde!

Bemærkelsesværdigt er det i denne sammenhæng, at Steenstrups indsats for inddæmningen ikke nævnes med et eneste ord.

Hedeselskabet ankommer

Det næste årti forløb uden større konflikter.

På årets generalforsamling i I/S Stokkeby Nor i 1920 på Vindeballe Kro nævnes det, at der er problemer med centrifugalpumpen i møllen (to år senere måtte den udskiftes). Desuden skal det være slut med at tøjre heste og kreaturer på dæmningen. De store dyr ødelægger grønsværen, hvorimod får stadig kan gå an.

Nok så alvorligt er det, at både lodsejere, kommuner og private graver grus i stigende omfang »foran og på dæmningen«. Det truer selve norets sikkerhed, og man enes om at søge forbud mod »enhver fjernelse af grus, sten, sand eller ler fra strandbred og forstrand, også for ejerne, og hvad heller ikke bør tillades kommunerne«.

Nogen let sag var det ikke at få standset den skadelige grusgravning. I 1923 bemyndiges bestyrelsen derfor til at »handle efter bedste skøn med hensyn til fuldstændigt forbud mod grusgravning – eller anbringelse af markeret grænse med pæle ved en offentlig autoritet (Kystkommissionen)«.

I de første år af 1920'erne var der opstået en stemning blandt lodsejerne for at få forbedret afvandingen. Man bad derfor datidens dominerende entreprenørfirma, Hedeselskabet, om at foretage et gennemsyn af noret og eventuelt fremkomme med forslag til en udvidelse af pumpeanlæggets kapacitet. Bestyrelsen ville derefter sende to mand på en rejse for at se på udtøringsanlæg i stil med det, som Hedeselskabet måtte anbefale.

Første Verdenskrig skabte en givtig efterspørgsel på landbrugsvarer, så bønderne på Ærø såvel som i resten af det neutrale Danmark havde tjent så godt, at de kunne investere i bedre dyrkningsforhold.

Hedeselskabet besigtigede forholdene 17. oktober 1924 og foretog en nærmere undersøgelse af pumpeanlæggets ydeevne 10. november samme år.

Resultaterne af selskabets undersøgelser forelå 3. januar 1925. Her er et sammendrag:

Under den tyske besættelse cyklede geografen Einar Storgaard (1890-1981) rundt i landet for at fotografere de mange inddæmninger, der var hans fagspeciale. Her er tre af hans fotos af Stokkeby Nor. Øverst ses samme motiv som vist tidligere fra 1930'erne, men nu med elmast ned langs Strandhuse. I midten ses møllen fra vest mod øst, og nederst er motivet den træløse dæmning set fra vest mod øst. Fotos: Einar Storgaard, 1941.

Sådan tager dæmningen sig ud i dag, set fra samme position som på Storgaards foto fra 1941 (se nederst side 4). I den anden ende af dæmningen lå der fra 1950 og frem en åben kommunal losseplads i »Saltsøen« bag dæmningen. Her foretog man afbrænding af alskens affald, hvorfra en stinkende røgfane bredte sig ud over landskabet. Sidst i 1970'erne blev lossepladsen lukket og indkapslet i jord. Hvad der siver af »safter« fra dette deponi til den rest af søen, der stadig støder op til kommunens areal, kan man kun gætte på. Det er ikke noget, man måler på, ifølge miljøchefen i Ærø kommune.

Man fandt at det gamle pumpeanlæg med den fire-vingede, hollandske pumpemølle var »for så vidt tilfredsstillende, idet det har en stor ydeevne og ikke fordrer nogen uforholdsmæssig stor vindstyrke for at gå i gang, og da møllen er i en ganske udmærket og velholdt stand, synes det (...) ret urimeligt at kassere den«. Et nyt anlæg ville koste 16.000 kr. (421.290 kr. i 2011-værdi) og i drift og vedligeholdelse være 650 kr. (17.114 kr. i 2011-værdi) dyrere om året.

Også de værdier, der ikke lader sig måle i kroner og ører, var medtaget i opgørelsen. Ifølge Hedeselskabets rapport var herlighedsværdien priken over i'et i noret. Eller som det blev formuleret af ingeniøren fra kulturteknisk afdeling i Slagelse:

»Når hertil kommer værdien af den landskabelige pryde, som den gamle mølle er for egnen, synes det i dette tilfælde rimeligt at beholde den.«

Sammenfattende lød konklusio-

nen, at man burde undersøge om »arealernes vandlidenhed« virkelig stammede fra manglende pumpekraft. I bekræftende fald kunne det så anbefales at beholde vindmotoren og supplere denne med en ekstra centrifugalpumpe med råoliemotor til 6-7000 kr. (162.500-189.602 kr. i 2011-værdi).

Sådan blev det. På 1925-generalforsamlingen valgte man at følge Hedeselskabets anbefaling. Man fortsatte med det gamle pumpeanlæg.

Mere pumpekraft

Året efter blev bestyrelsen dog bemyndiget til at gå på jagt efter en råoliemotor, og på en ekstraordinær generalforsamling samme sommer vedtog man at indkøbe en traktor til at supplere pumpeanlægget. Den skulle sættes i gang efter 1. april, og vandet holdes nede i grøfterne frem til 1. oktober. Om sommeren skulle den

stå under en skærm og om vinteren på Borgnæsdal.

I foråret 1927 sættes traktoren straks i gang med at pumpe, men den fungerer tilsyneladende ikke tilfredsstillende, eller også er den for besværlig at køre med. I hvert fald beslutter generalforsamlingen, at den skal søges ombyttet med en stationær motor. På samme generalforsamling vedtages et forbud mod indsamling af æg, som man agter at annoncere i de lokale blade.

I 1928 tilbyder Rise Elektricitetsværk ved E.H. Petersen at ombytte traktoren med en stationær 20/24 Hk Alliance råoliemotor for en byttepris på 2880 kr. (95.648 kr. i 2011-værdi). Ikke billigt, men de fremmødte 18 medlemmer af interessentskabet vedtog tilbuddet, som man ville finansiere ved at optage et lån på 4000 kr. Så ville der også være lidt penge til eventuelle påløbende udgifter.

Man ansatte desuden en motor- og

Det oprindelige afvandingsdesign i Stokkeby Nor ses stadig med det lille hvide pumpehus, hvor den centrale afvandingskanal møder landkanalen langs Strandhuse. Billedet er taget fra vest og ude mod øst ses Ærøskøbing og Lilleø-bugten. Foto: Fyns amt, årstal ukendt.

møllepasser til en årsløn på 725 kr. (24.078 kr. i 2011-værdi). Jobbet gik til Chr. Hansen i Strandhusene, som for det beløb skulle føre tilsyn med digerne langs kanalerne og holde dem tætte, passe vandskodderne mod havet, saltsøen og landkanalen samt tjære møllen og udnytte vindens kraft mest muligt.

På generalforsamlingen i 1929 er stemningen god, og man vedtager at søge noret tørlagt hele året rundt, hvis det er muligt med den nye motor.

I det næste tiår er der atter nogenlunde fred og ro omkring noret. Vigtigste begivenhed er, at møllen får nyt kronehjul og taget repareret i 1933. Først i besættelsestidens andet år trækker det atter op til ufred og konflikt.

Ny mand på Borgnæsdal

I begyndelsen af marts 1941 skrev lodsejerudvalget i Stokkeby Nor til Hedeselskabet i Odense. Nu skulle der lægges en plan for sænkning af vandstanden.

Hensigten var at få gennemført en

total renovering af afvandingsanlægget som landvindingsarbejde, stod der i brevet, og man forventede et stats-tilskud på 2/3 af udgifterne og resten som lån med tre års rente- og afdragsfrihed og 7,7 pct. rente i 20 år. Det var den netop vedtagne landvindingslov fra november 1940, der skulle holde for med betalingen.

Forslaget burde omfatte »en ordning af afvandingskanaler, vedligeholdelse af landkanaler samt med hensyn til hel eller delvis overgang til elektrisk drift af pumpestationen«. Lodsejerudvalget erklærede sig villig til at afholde Hedeselskabets direkte udgifter, uanset om projektet blev godkendt på en senere generalforsamling eller ej.

Den erklæring skulle der komme til at stå stor strid om.

Henvendelsen var underskrevet af Andreas Nymann Andersen, som nu var formand for lodsejerudvalget. Andersen var blevet indvalgt i bestyrelsen i 1932, efter at han havde købt Borgnæsdal i 1928.

Hedeselskabet tog fat på opgaven i løbet af efteråret. Der blev indkøbt matrikelkort og målebordsblade,

men man kom først i gang med feltarbejdet i maj 1942. Til gengæld tog indsatsen fart i første halvdel af juni med et større antal rejser og adskillige besøg i noret. Hele 87 arbejdstimer a 2,50 kr. nåede det at blive til, før I/S Stokkeby Nor pludselig slog bak og stoppede arbejdet..

I et håndskrevet brev, dateret »Borgnæsdal 19-6-42«, blev Hedeselskabet anmodet om at »standse opmålingen af Stokkeby Nor«. Lodsejerne havde netop afholdt generalforsamling, hvor det var blevet besluttet at antage en entreprenør og sætte arbejdet i gang. »De har påbegyndt med 10 mand. I/S så sig ikke i stand til at vente så længe«, stod der som forklaring i brevet, der var underskrevet »Med agtelse« af A. Nymann Andersen.

Hedeselskabet var fyret på gråt papir, og en lokal entreprenør havde allerede påbegyndt et projekt blot seks dage efter Hedeselskabets seneste feltbesøg i noret. Og intet kunne rukke ved denne beslutning, selvom den betød et farvel til statsstøtten.

I et brev af 30. juni 1942 bekræftede Hedeselskabets afdelingsleder Frode

Ebert, at forundersøgelsen var stoppet, men kun med stor beklagelse, da »vi mener, det under hensyn til de gode tilskuds- og lånebetingelser, ville have været fordelagtigt for interessentskabet at få gennemført en rationel ordning af afvandingssforholdene«.

Brevet sluttede med den lakoniske meddelelse, at afdelingens udgifter var løbet op i 534,80 kr. (11.220 kr. i 2011-værdi), som man udbad sig tilsendt på det vedlagte girokort. Så var den sag tilsyneladende afsluttet.

Vil ikke betale

Men der kom intet girokort.

Et halvt år senere, 15. januar 1943, rykkede Hedeselskabet for sine »534 kr. 80 øre«, som man »venligst, at hensyn til regnskabets afslutning, omgående« bad om at få tilsendt.

Fem dage senere svarede Andreas Nymann Andersen, at han fandt beløbet en »urimelig stor betaling«, og begrundede dette med at »så vidt mig bekendt har der været to mand i tre dage plus de halve rejsepenge, da hele betalingen til rejsen vel ikke kan falde på Stokkeby Nor, da Hedeselskabet havde andet arbejde på Ærø«.

Et halvt år senere vendte Hedeselskabet tilbage med en specificeret

Så prosaisk tager pumpehuset sig ud i vore dage. Det er placeret nogenlunde samme sted, som den hollandske pumpemølle stod i knap hundrede år.

Alt taler for, at Stokkeby Nor kan have været en velbevogtet handelsplads fra vikingetiden, og at indsejlingen har været bevogtet fra det borganlæg, Borret, hvis søndergravede ruiner stadig ses indenfor dæmningens østre ende. I Atlas Danicus fra 1677 er der ved Borret tegnet et borganlæg på ca. 68 x 61 meter, hvor »en Iordvold findis på en liden holm i Vandet kaldis Stylteborg«, skriver Resen. Beskrivelsen gælder formentlig en fuldt udbygget borg fra 1300-tallet, der meget vel kan have afløst et ældre anlæg fra vikingetiden. Det var her, hvor køerne græsser i dag, at den kommunale losseplads blev anlagt i 1950'erne. Foto: forfatteren, 17. marts 2012.

regning, der dato for dato opgjorde timeforbruget. Det var ikke noget at komme efter, og i øvrigt havde I/S Stokkeby Nor jo selv oprindeligt forpligtet sig til at dække disse udgifter, uanset sagens udfald. »Vi ser os derfor ikke i stand til at reducere regningsbeløbet, som venligst bedes indbetalt her til kontoret«, sluttede rykkerbrevet. Det var dateret 25. juni 1943.

Og nu skruede Hedeselskabet bispen på.

Allerede 7. september fik Nymann Andersen den næste rykker, hvor man bad om at få de 534 kr. og 80 øre indbetalt »inden 1. oktober«. Brevet sluttede med en utilsløret advarsel: »Hører vi ikke fra Dem inden ovennævnte dato må vi, i henhold til bestyrelsens beslutning, overgive fordringen til inkassation«.

Men gårdejer Andreas Nymann Andersen var stadig ikke til sinds at betale. Med en stivnakket stædighed, der må have bragt Birger Steenstrups livslange protest i erindring, ignorerede gårdejeren denne utilslørede advarsel om en inkasso-sag.

Fem måneder senere slap Hedeselskabets tålmodighed endegyldigt op. Selskabet anmodede 21. januar 1944

landsretssagfører Adolf Larsen i Slagelse om at inkassere det forfaldne beløb.

Slæbt i retten

Imidlertid afviste Nymann Andersen det hele som en »fejltagelse«.

Han skyldte ikke Hedeselskabet noget beløb, men måske kunne det være I/S Stokkeby Nor, der var den skyldige? Endvidere gjorde han gældende, at arbejdet var blevet udført af »Svendborg Amt Landvindings Udvalg«, hvis formand var en konsulent Hansen, der angiveligt skulle have sagt, at I/S Stokkeby Nor ikke skyldte Hedeselskabet noget, da alt arbejde i noret var blevet betalt af »Svendborg Amt Landvindings Udvalg«.

Desværre var konsulent Hansen afgået ved døden i mellemtiden, men det var sådan set uden betydning, mente Hedeselskabet, al den stund at der aldrig havde eksisteret noget »Svendborg Amt Landvindings Udvalg«.

Men også det var sådan set uden betydning, mente Hedeselskabets afdelingsleder Frode Ebert, der kom-

menterede sagen i et brev 15. april 1944 til inkasso-sagføreren:

»Det er muligt, at hr. Nymann Andersen, som formand for I/S Stokkeby Nor, ikke i tide har indset det uheldige i at antage to tekniske rådgivere til arbejdet, da kun et honorar har kunnet optages på regnskabet for anlægget, men vi ser ikke rettere end, at beløb med tillæg af renter må inkasseres hos hr. Nymann Andersen, som formand for I/S Stokkeby Nor«.

Nymann Andersen blev stævnet ved retten i Ærøskøbing, og han måtte møde op to gange i sensommeren 1944, før han indså, at der ikke var mere at gøre. Gårdejeren måtte udskrive en check på 534 kr. og 80 øre, som Hedeselskabet modtog »med tak« 3. oktober 1944.

Påfaldende nok er hele denne pinagtige sag gået i glemmebogen, hvad angår I/S Stokkeby Nor. Den er overhovedet ikke omtalt i referaterne fra de årlige generalforsamlinger. Den eneste grund til at historien kan fortælles i dag er, at korrespondance, rykkerbreve og stævning er bevaret i Hedeselskabets arkiv.

Værre er det, at der helt mangler referater fra årene 1945 til og med 1957. Der findes intet i protokollen om disse 13 år. Det er i begyndelsen af denne periode, at den gamle hollandske vindmotor brækkes ned, få år før den kunne have fejret sit 100 års jubilæum. Angiveligt havde møllen ikke fungeret i flere år, men tjent som motorhus for en anden kraftkilde. Træet blev kørt væk af en lokal vognmand, der anvendte nogle af bjælkerne til at forstærke taget på sit eget hus omkring 1952.

På billedet af vindmøllen fra 1941 kan man se, at der er opstillet en pælerække med elledninger frem mod pumpestationen, men desværre foreligger der ingen præcise oplysninger om årstallet for pumpens elektrificering. Det fremgår dog af et senere referat, at Lykkegaards Maskinfabrik leverede en mindre eldrevne pumpe i 1952-53.

Fra og med 1958 foreligger der atter referater. Vigtigste punkt på generalforsamlingen samme år var Nymann Andersens afgang som formand.

Kolde fødder

Syten år efter den famøse inkasso-sag havde I/S Stokkeby Nor atter bud efter Hedeselskabet.

Midt i marts 1961 ringede formanden, gårdejer Niels Thomsen, Danevang, til Hedeselskabet. Den pågældende medarbejder hos Hedeselskabet udarbejdede et telefonnotat om samtalen, og ifølge det skulle der være bestyrelsesmøde samme aften, og I/S Stokkeby Nor overvejede at lade Hedeselskabet udarbejde et forslag til forbedret afvanding.

Glemte var den gamle inkasso-sag dog ikke, så medarbejderen tog sine forholdsregler: »Jeg gav udførlig oplysning om landvindingsarbejde m.v. samt for vore refusionsregler, idet jeg pointerede, at såfremt projektet blev gennemført var vore udgifter anlægsudgifter, mens derimod lodsejerne skulle betale vore projekteringsudgifter, såfremt man vedtog ikke at søge forslaget gennemført.«

Understregningerne var med i notatet.

Årets generalforsamling blev afholdt 6. april og var positivt indstillet, trods den klare advarsel om udgiftsfordelingen. Hedeselskabet var repræsenteret med to ingeniører, der redegjorde for landvindingslovens tilskudsmuligheder og besvarede spørgsmål. Man gennemførte derefter en afstemning, om Hedeselskabet

skulle gå videre med nivellering og udarbejdelse af et projekt. Holdningen var klar: femten lodsejere sagde ja og kun 9 sagde nej. Endelig var der grønt lys for en skitseplan fra Hedeselskabet.

Og så alligevel ikke.

I dagene umiddelbart efter fik flere af lodsejerne kolde fødder. De begærede en ekstraordinær generalforsamling indkaldt allerede til lørdag 22. april på Vindeballe Kro, hvor den helt afgørende diskussion kom til at handle om pengene.

De betænkelige lodsejere anførte, at Hedeselskabet skulle have mellem 5000 og 6000 kr. (59.540-71.448 kr. i 2011-værdi) for at udarbejde en skitseplan, og de penge ville jo være spildt, hvis det viste sig, at projektet blev så dyrt, at man ikke turde gå i gang. Så ville det være billigere at lade lokale entreprenører afgive tilbud på arbejdet, der bl.a. omfattede en helt nødvendig oprensning af kanaler og grøfter. Så kunne man jo sige ja eller nej, som man ønskede det, uden at skulle betale ekstra.

Der stod sagen, og længere kom den aldrig. En ny afstemning forkastede den tidligere beslutning med 31 stemmer mod, ingen stemmer for og en blank.

Umiddelbart efter den bevægede generalforsamling måtte formanden

Trods masser af pumpekraft og renoverede sluser kan afvandingen af Stokkeby Nor ikke holde trit med de seneste års voldsomme skybrud. Oversvømmelserne sker så at sige bagfra, når nedbøren stiger op i kanalerne og ikke kan pumpes hurtigt nok til havs. Billedet er fra august 2011 og taget fra vest mod Lilleø-bugten i øst. Foto: Kurt Due Johansen.

Niels Thomsen aflyse samarbejdet med Hedeselskabet. Interessen for et projektforslag havde ved en afstemning vist sig at være »meget for lille, så vi ønsker ikke nogen plan over noret udarbejdet«, hed det i formandens brev til selskabet.

Takket være den resolute beslutning kom der ingen regning fra Hedeselskabet denne gang. Til gengæld vedtog lodsejerne på næste års generalforsamling at fordoble formandens årsløn til 200 kr. (2236 kr. i 2011-værdi).

Slidte pumper og et bortgravet fløjdig

Igen er der et beklageligt hul i de bevarede referater. Denne gang er det årene fra 1964 til og med 1970, der mangler fra protokollen.

Det er dog først i 1978, at der atter sker større forandringer i noret. Begge pumper var efterhånden nedslidte og skulle repareres, så bestyrelsen blev bemyndiget til at oprette en kassekredit på 20.000 kr. (67.900 kr. i 2011-værdi).

Derimod var der stor opstandelse i 1980. En lodsejer havde fjernet 40 meter af dæmningsanlægget i den østre ende. Der var tale om en sidefløj til hoveddæmningen, der skulle forhindre oversvømmelser, hvis havets vandmasser gik rundt om hoveddæmningen.

Det var den nye ejer på Borgnæsdal, der havde fjernet dæmningsfløjen, som en fuldtallig bestyrelse besluttede at forlange genopført »straks og i uændret tilstand«. Året efter blev genopbygningen synet og godkendt.

Andre problemer pressede dog også på. Indtrængende saltvand forekom efterhånden i så store mængder, at man seriøst måtte diskutere behovet for en ny sluse. I maj 1981 blev der holdt møde med Fyns amt om en »mere stabil måde at sikre afvandingen af noret«, uden at der dog blev gjort noget.

Nogle år senere diskuterede man stadig samme problem, men på generalforsamlingen i 1984 besluttedes det at lade Lykkegaard Maskinfabrik

Gennem årtier kæmpede bestyrelsen i I/S Stokkeby Nor med ureguleret og ulovlig indvinding af grus og sand, der foregik foran, på og bag dæmningen. Også i dag er der problemer, selvom kommunen har overtaget ansvaret.

realisere et tilbud på ny klapventil med karm i størrelsen 0,6 x 2 meter til 12.060 kr. (23.800 kr. i 2011-værdi) plus moms og fragt. Kommunen sagde ja til at yde et betydeligt tilskud på 6550 kr. (13.000 kr. i 2011-værdi) til reparationen.

I 1987 besluttede man at nedrive det gamle motorhus og lægge brokkerne på dæmningen som forstærkning. Fire år senere får pumpehuset en større omgang med to lag Cempezo, nye vinduer og en ny dørplade. Samme år blev der installeret automatik på pumperne, så den årlige lønudgift på 5000 kr. til pumpemesteren kunne spares.

Masser af vand

Somrene i det første årti af det nye århundrede blev alle våde, og det kunne ses og mærkes i Stokkeby Nor. Da den megen nedbør faldt sammen med en periode, hvor pumpekraften var ustabil, voldte vandet store problemer og satte gang i mange spekulationer om en ændret anvendelse af noret.

Allerede i 2001 var der en motor, der skulle renoveres, og året efter

brød en af pumperne helt sammen. Den var slidt op. Lykkegaard Maskinfabrik fremsendte tilbud om en ny til 53.000 kr. Man valgte dog en Flygt-pumpe til 45.000 kr., som blev installeret, samtidig med at man fik sat ny aksel i den anden Pumpe.

I 2003 blev der snakket meget om naturgenopretning på Ærø.

Det var Fyns amt, der var ude med følere om eventuelt at sætte gang i nogle projekter af hensyn til vandmiljøet. Mulighederne blev også diskuteret for Stokkeby Nor på årets generalforsamling:

»Gråsten Nor har været meget i vælten på grund af den såkaldte naturgenopretning. Om det er noget, vi skal spekulere på med vores nor, kan vi jo diskutere. Vi kan jo sige, at kunne vi få op mod 4000 kr. pr. hektar i forskellige tilskud, var det måske en overvejelse værd. Og det ville i så fald også være godt, hvis vi selv kunne komme med et udspil, for at vi ikke skal have tvunget noget ned over hovedet en dag. Vi spørger amtet vedrørende diverse tilskudsmuligheder vedrørende naturprojekter, evt. får udarbejdet en naturplan for området«.

Bestyrelsen besluttede i april 2004 at invitere en sagsbehandler fra Fyns Amt til at komme over og fortælle om de forskellige tilskudsmuligheder. På generalforsamlingen i maj deltog amtet med en repræsentant og gav en orientering om de såkaldte MVJ-ordninger (MiljøVenligeJordbrugsforanstaltninger) og græsningsaftaler, evt. fælles for hele noret. Der blev dog ikke besluttet noget.

Nok så alvorligt var det i 2004, at den gamle Pumpe brød helt sammen. Den var leveret tilbage i 1952-53 af Lykkegaard Maskinfabrik, men nu slidt op. Lykkegaard tilbød en ny til 38.000 kr. plus installation og moms, mens Flygt kunne levere en dykpumpe med montering for 22.000 kr. plus moms. Man valgte igen en Pumpe fra Flygt.

I forbindelse med udskiftningen af pumpen fik man også renoveret de elektriske installationer, og da elforsyningen havde nedtaget luftledningerne til fordel for et jordkabel, kunne transformatorstationen sløjfes ved pumpehuset.

Det lavvandede forland giver en god beskyttelse til den gamle dæmning, der her ses i sin fulde udstrækning. På sandfladerne raster større antal af vadefugle og længere ude i bugten kan der ligge både ænder og svaner.

Fremtid som beskyttet natur?

Oversvømmelser har også præget Stokkeby Nor i de seneste år. Det er de voldsomme nedbørsmængder, der strømmer ud over engene, når pumper og sluseværk ikke kan klare at få de store mængder vand sendt til havs hurtigt nok. Det er altså bagvands-oversvømmelser og ikke havvand, der sætter det lavtliggende nor under vand. Dybeste sted inde i noret ligger faktisk 170 centimeter under havets overflade.

Naturligt nok har besværlighederne vakt en debat om andre anvendelser af de 100 hektar. Dertil kommer, at Ærø kommune i lighed med landets øvrige kommuner skal yde sit bidrag til at nedsætte landbrugets forurenende udslip af kvælstof gennem de såkaldte vandmiljøplanprojekter.

På Ærø skal der findes en »besparelse« på 4500 kilo kvælstof, men ingen fagfolk tror på, at det bliver i Stokkeby Nor. Området er højt klassificeret som § 3-natur, dvs. beskyttet efter naturbeskyttelsesloven, især på

grund af de mange orkideer, så det vil næppe kunne lade sig gøre at sætte det under vand.

Der kan næppe herske tvivl om, at den bedste fremtidsmulighed for noret ligger i en yderligere beskyttelse af de særlige naturkvaliteter i området. Kyndigt tilrettelagte driftsplaner med fortsat høslæt og afgræsning vil sandsynligvis være tilstrækkeligt.

Et nyt fremtidsaspekt kunne dog være den kulturgeografiske fortælling om noret. Som en af de få inddæmninger i det ganske land ligger Stokkeby Nor i dag med samme autentiske design og de grøftestrukturer, som Birger Nicolai Eg Steenstrup realiserede i 1856. Stokkeby Nor kan sagtens kandidere til en plads som nationalt mindesmærke over en tid, hvor det danske landskab blev så voldsomt forandret.

KILDER

Forfatterens besøg på lokaliteten, 4. august 2005 (fotos) og 17. marts 2012.

»Forhandlingsprotokol for Interessentskabet »Stokkeby Noer«, 1919-2009 (med visse mangler). Udlånt af Stokkeby Pumpelag.

Hedeselskabets arkiv, j.nr. 930 Stokkeby Nor.

Juul Sørensen, H.: Slægten Steenstrup i Thy. Historisk Årbog for Thisted amt 1945, side 202-218).

Kristensen, Hans Keld: Landsbyen Stokkeby. Videnbasen, hæfte 14. Ærø Natur- og Energiskole, 1999.

Steenstrup, B.: Hvorledes en Agrar kan behandles af Juristeriet og Storpolitiken. Carl Tiedje's Bogtrykkeri. Odense 1899.

Vinner, Max: Med vikingen som lods ved den danske kyst. Vikingeskibshallen i Roskilde. I kommission hos forlaget Skippershoved. 1997.

Wulff, Henrik Jacob: Den danske rigsdag. Politiske portrætter af samtlige rigsdagens medlemmer 1879-1881. P.G. Philipsens Forlag. København 1882. (kan læses på http://da.wikisource.org/wiki/Indeks:H_Wulff_-_Den_danske_Rigsdag.djvu).

Ærøskøbing og Ærø by- og herredsfoged: Dokumenter vedr. inddæmningerne ved Gråsten nor og Stokkeby nor, 1874-1889. Arkivnummer DB34, løbenr. 248. Landsarkivet for Fyn.

Fuglelivet i dag

Med tilladelse fra Dansk Ornitologisk Forening bringes her et uddrag af DOF-basen, der rummer et meget stort antal fugleobservationer fra alle betydningsfulde fuglelokaliteter i landet. Ønskes der en detaljeret og aktuel status for fuglelivet i Stokkeby Nor, så brug dette link: www.dofbasen.dk

Herunder ses en oversigt over de 87 fuglearter (og racer), som er registreret fra **Stokkeby Nor**, pr. 2. februar 2012. I parentes ses antallet af observationer og individer i alt.

Gråstrubet Lap-pedykker	(2/4)	Rørhøg	(4/5)	Hvidklire	(3/5)	Gulbug	(3/7)
Skarv	(2/2)	Spurvehøg	(1/1)	Svaleklire	(1/1)	Tornsanger	(5/15)
Fiskehejre	(5/11)	Musvåge	(3/3)	Hættemåge	(2/425)	Havesanger	(1/2)
Knopsvane	(9/119)	Tårnfalk	(2/3)	Stormmåge	(2/525)	Gransanger	(3/5)
Sangsvane	(14/1186)	Lærkefalk	(1/1)	Sølvmåge	(1/120)	Grå Fluesnapper	(1/1)
Sædgås	(1/2)	Fasan	(4/8)	Kaspisk Måge	(1/1)	Halemejse	(1/1)
Blisgås	(2/213)	Vandrikse	(1/1)	Splitterne	(1/1)	Blåmejse	(2/3)
Grågås	(17/3699)	Grønbenet Rørhøne	(3/4)	Havterne	(2/4)	Musvit	(2/2)
Canadagås	(7/562)	Blishøne	(7/37)	Ringdue	(5/148)	Allike	(1/75)
Bramgås	(5/2362)	Strandskade	(17/175)	Gøg	(2/3)	Råge	(2/180)
Knortegås, Lysbuget	(1/1)	Stor Præstekrave	(8/24)	Sanglærke	(1/4)	Sortkrage	(9/30)
Gravand	(12/117)	Hjejle	(2/5)	Digesvale	(1/30)	Gråkrage	(8/51)
Pibeand	(3/244)	Strandhjejle	(1/1)	Engpiber	(6/15)	Ravn	(2/2)
Knarand	(1/2)	Vibe	(16/490)	Gul Vipstjert	(1/3)	Stær	(6/1412)
Krikand	(7/363)	Krumnæbbet Ryle	(1/4)	Hvid Vipstjert	(5/41)	Gråspurv	(1/1)
Gråand	(13/457)	Almindelig Ryle	(5/52)	Rødhals	(2/3)	Bogfinke	(1/1)
Spidsand	(4/41)	Brushane	(1/5)	Nattergal	(1/2)	Grønirisk	(1/2)
Atlingand	(2/5)	Enkeltbekkasin	(1/1)	Solsort	(1/1)	Stillits	(1/5)
Skeand	(4/11)	Dobbeltbekkasin	(6/78)	Sjagger	(6/1013)	Tornirisk	(3/16)
Troldand	(1/1)	Lille Kobbersneppe	(2/7)	Sangdrossel	(1/1)	Gulspurv	(2/37)
Toppet Skallesluger	(1/1)	Storspove	(10/83)	Kærsanger	(2/4)	Rørspurv	(5/14)
		Rødben	(13/82)	Rørsanger	(5/17)	Bomlærke	(5/8)

Plantelivet i Stokkeby Nor

TBU 33/11: Stokkeby Nor

Det inddæmmede og afvandede Stokkeby Nor (= »Borgnæsødal Nor«) indtages nu dels af græsningsenge og dels af dyrkede marker. Jordbunden udgøres af postglaciale, marine aflejringer.

Af den rige flora, som kendes fra Stokkeby Nors enge, strandenge og rørbevoksninger kan under ét nævnes svømmende sumpskærm, liden tusindgylden, svine- og stilk-mælde, kveller, kommen, kær-, top-, almindelig, fjernakset, hirse- og sandstar,

slap annelgræs, tandbælg, smalbladet kæruld, fladtrykt kogleaks, hestehale, vild selleri, smalbladet hareøre, knudefirling, gul frøstjerne, vand- og engkarse, kornet stenbræk, alm. mjødukt, høj og markstenkløver, strandkrageklo, majgøgeurt, kort øjentrøst (var. glabrescens), spids og spinkel øjentrøst, stor-skjaller, vandbrunrod, vandærenpris, smalbladet vandstjerne, kærnerre (ssp. elongatum), rosendueurt, den sjældne druegåsefod, børstebladet og kruset vandaks, kærtrehage, brudelys,

smalbladet dunhammer, engrævehale, tæppegræs, vingefrøet hindeknæ og engensian.

Borret (også kaldet »Kongens Bakker«) er et område med lidt højere liggende terræn og mere eller mindre sandet bund. Herfra kendes bl.a. fåresvingel, tidlig og udspærret dværgbunke, rynket rose (ved stranden), skovbrandbæger, bitter bakkestjerne, storkronet ærenpris, knoldet mjødukt, sølvpotentil, sand- og skovløg, asparges, spidskapslet

star og langstakket væselhale. Området er nu på det nærmeste spoleret af en losseplads.

På dæmningen, der adskiller Stokkeby Nor fra havet, vokser brudurt, fladstrået rapgræs, gærdekørvel, gråodder, vårgæslingeblomst, smalbladet vikke og alm. mangeløv. Fra Stokkeby Nor kendes de antropokore arter italiensk rajgræs, gold hejre, den meget sjældne rughejre og gærdekartebolle.

Kilder: Gravesen 1979.